

קיצוץ בתקציבי תוכניות החומש לחברה הערבית - איום בפגיעה בביטחון ובחוסן הלאומי

אפרים לביא | 1 בפברואר, 2024 | גיליון 1823

הצורך בקיצוץ רוחבי בתקציביהם של משרדי הממשלה מובן לאור ההוצאות הגבוהות הכרוכות במלחמה. ואולם, לקיצוץ נרחב בכספי תוכניות החומש המיועדות לחברה הערבית וכרסום במענקי האיזון לרשויות הערביות, עלול להיות השלכות חמורות לא רק לחברה הערבית אלא גם לכלכלה הישראלית ולביטחון המדינה. החברה הערבית הוכיחה את נאמנותה, זיקתה והשתייכותה למדינה לאורך שנות קיומה - גם במלחמה הנוכחית בחמאס ברצועת עזה. חתירתה להשתלב בחיי החברה והכלכלה במדינה, כאזרחים שווי זכויות, מצאה ביטוי בעשור האחרון, גם בזכות תוכניות החומש לחברה הערבית, שתרמו לצמיחה כלכלית של המשק בכללו. על הממשלה לנצל את שעת הכושר הנוכחית ולחולל מפנה חיובי ויסודי ביחסי המדינה והרוב היהודי עם החברה הערבית. עליה להוציא לפועל את תוכניות החומש לפיתוח כלכלי וחברתי של החברה הערבית, במינימום פגיעה בתקציבים. דעה זו נתמכת כיום על ידי גורמים בממשלה, דוגמת המשרד לשוויון חברתי, מערכת הביטחון (השב"כ), ארגוני חברה אזרחית וגופי מחקר יהודים וערבים.

המגמה הברורה, הרווחת בחברה הערבית בישראל בעשור האחרון, היא של השתלבות חברתית, כלכלית ופוליטית, באופן שאינו עומד בסתירה לזהותה הלאומית. בשנה החולפת התממשו חששותיה של החברה הערבית מפני המדיניות שתנקוט כלפיה הממשלה ה-37, הכוללת גורמי ימין קיצוניים. מדיניות זו באה לביטוי מעשי בכרסום בתקציבים של תוכניות החומש לפיתוח וקידום החברה הערבית ולמאבק בפשיעה, ובתקציבים לרשויות המקומיות. כן חלה נסיגה במאבק לריסון הפשיעה והאלימות, שהביאה לעלייה חסרת תקדים במספר הנרצחים בהשוואה לשנה הקודמת. התפתחויות אלו העמיקו את חוסר האמון של החברה הערבית במדינה ובמוסדותיה, האטו את תהליכי השתלבותה, ופגעו בסיכויים לצמצם את הפערים בינה לבין החברה היהודית.

עם זאת, במלחמה שפרצה בעקבות מתקפת חמאס על ישראל ב-7 באוקטובר, נוצרה הזדמנות למנף את המצב שנוצר בעקבות המלחמה ליצירת מפנה חיובי ביחסי המדינה עם החברה הערבית: הסדרת מעמדה והעמקת השתלבותה במדינה. בתגובתה לאירועים ובהתנהגותה, הפריכה החברה הערבית את ההערכות שרווחו בקרב בכירים במערכת המדינית והביטחונית בישראל, לפיהן אזרחים ערבים יפתחו בעימות אלים נגד המדינה, בדומה לזה

שאירע במאי 2021 ("שומר חומות"). במקביל להערכות אלו, רבים בציבור היהודי התמלאו תחושות פחד נוכח המראות הקשים של מתקפת חמאס וחשש מפני מעשים דומים מצד הערבים במדינה. הערכות הבכירים וחששות הציבור התבדו. הציבור הערבי לא נענה לקריאות חמאס לפתוח חזית עימות פנימית בישראל.

בפועל, הציבור הערבי, ברובו המכריע, גינה בפה מלא את מתקפת הטרור וביטא באמירות ובמעשים את תחושת שותפות הגורל שלו עם הרוב היהודי ואת נאמנותו למדינה. העובדה שלחלק מהם קרובי משפחה ברצועת עזה, אך הדגישה את מעמדם הרגיש של ערבים אזרחי ישראל ויכולתם להכיל את הכאב על פגיעה בחפים מפשע. היציבות ביחסי יהודים וערבים בישראל נשמרה, לרבות בערים המעורבות, ולא נרשמו מעשי אלימות של ערבים ויהודים, אלה כנגד אלה. אדרבא, היציבות ביחסים נשמרה והופיעו גילויים של התנדבות וסולידריות הדדית.

התנהלות זו של החברה הערבית אינה מפתיעה: היא הולמת את העובדה שרובה המכריע מסתייג מאידאולוגיות קיצוניות, לאומיות או אסלאמיות-דתיות, ושהיא בחרה להשתלב בחברה הישראלית. תוכניות החומש לקידום ופיתוח כלכלי וחברתי של המיעוטים בישראל סייעו לצמצום הפערים ולקידום ההשתלבות. מגמות אלו הומחשו, בין היתר, על ידי עליה בזכאות לבגרות וברכישת השכלה הגבוהה, עליה משמעותית בשיעור התעסוקה של נשים ערביות, ושיפור במצבן של הרשויות המקומיות הערביות.

החברה הערבית מבקשת לשמר את הישגיה ולהעצימם, ונוהגת לבטא את מחאותיה החברתיות והפוליטיות בדרכים בלתי-אלימות. היא מצפה לקבל הכרה מצד המדינה והרוב היהודי, שהיא חלק לגיטימי ובלתי נפרד של החברה הישראלית, במסגרת אזרחות משותפת ושוויונית. ציפייה דומה קיימת בקרב העדה הדרוזית והחברה הבדואית בדרום המדינה, שקורבנותיהן במלחמה בעזה הביאו לידי ביטוי דרמטי את שותפות הגורל שלהן עם המדינה. סקרים שנערכו בתקופת המלחמה הצביעו על אודות עלייה בשיעור הערבים שהזהות האזרחית הישראלית היא הרכיב החשוב ביותר עבורם בהגדרת זהותם, בצד זהותם הערבית. בה בעת, מגמת ההשתלבות של האזרחים הערבים, המהווים 20 אחוזים מאוכלוסיית ישראל, משרתת אינטרסים כלכליים וחברתיים של המדינה - בפרט עליה בתוצר ובצמיחה של המשק כולו, וכן צמצום העוני וירידה בתלות בשירותי רווחה.

ואולם, על התפתחויות חיוביות ומשמעותיות אלו מעיבה העובדה, כי למרות התוכניות הרב-שנתיות שגובשו ויושמו, ומשאבים רבים שהושקעו בעשור החולף, החברה הערבית עדיין מהווה, מבחינות שונות, קבוצה חברתית מודרת ומפולת, הרחוקה משוויון אזרחי מלא. זאת, על אף היותה שווה בפני החוק ובעלת זכויות אזרחיות שוות לאוכלוסיית הרוב היהודית. כתוצאה מכך, הערבים סובלים מתופעות של עוני, אבטלה, ופשיעה, וכן מאפליה בחלוקת משאבים ותקציבים, כולל בחלוקת קרקעות ובהגדלת ההיצע למגורים, כמו גם בשיעור נמוך של העסקת ערבים בשירות הציבורי.

מציאות זו מציבה את החברה הערבית בפני דילמה: מצד אחד, היא עברה כברת דרך ארוכה של התנסות חברתית ותרבותית עם הרוב היהודי, והיא חותרת בכל מאודה להשתלב בחיי החברה והכלכלה; מצד שני, תביעתה להסדיר חוקית ומעשית את מעמדה ועתידה במדינה נתקלת בחשדנות ובהתנגדות מצד המדינה וגורמי ימין בציבור היהודי, הבאות לידי ביטוי בשורת יוזמות חקיקה, ובעיקר בחוק הלאום, שנועדו לבצר את אופייה היהודי של ישראל.

בעשור השמיני לקיומה, נדרשת המדינה, ועמה הרוב היהודי, להגדיר מחדש את יחסה כלפי האזרחים הערבים לאחר שאלה הוכיחו את נאמנותם למדינה, ולמלא את דרישתם לחיות כאזרחים שווים זכויות במדינה דמוקרטית בעלת רוב יהודי. ההערכה כי נוצרה כיום, על רקע מתקפת חמאס על ישראל והמלחמה בעקבותיה, שעת כושר לחולל מפנה חיובי ביחסי המדינה והרוב היהודי עם החברה הערבית, נתמכת על-ידי גורמים בממשלה, דוגמת המשרד לשוויון חברתי, השב"כ, ארגוני חברה אזרחית וגופי מחקר שונים, יהודים וערבים.

זהו יעד לאומי בר השגה. הוא ניתן להגשמה באמצעות קביעת ההשתלבות החברתית והכלכלית של הערבים כיעד לאומי, תוך גיבוש מדיניות לסגירת הפערים הקיימים, להתרחקות מאפליה על רקע אתני ולבלימת יוזמות חקיקה המכוונות להדרת הערבים. המהלכים הנדרשים לשם כך מחייבים שינוי תודעתי עמוק בציבור היהודי ובהנהגה המדינית, המשך השקעה נרחבת של משאבים לתוכניות לפיתוח כלכלי וחברתי של החברה הערבית, תוך שיתוף פעולה עם הנהגותיה בתכנון הפעולות וביישומן. בטווח המידי, מדובר בהמשך מימושן של תוכניות החומש הקיימות לערבים, לדרוזים ולבדואים, ומתן טיפול מערכתי עמוק ועקבי בתופעות הפשיעה והאלימות. בתוך כך, נדרש לצמצם את נזקי המשבר הכלכלי המעמיק בציבור הערבי בשל המלחמה, אשר גורמת לפגיעה בכלכלה הישראלית באופן כללי ובמיעוט הערבי המוחלט באופן ספציפי, ולנהוג משנה זהירות בהטלת הגבלות על חופש הביטוי.

מדיניות כזו תחזק את תחושת השתייכותם של האזרחים הערבים למדינה ותעמיק את תהליכי התערותם בה. למדינת ישראל יש אינטרס מובהק לייצר שוויון בין אזרחיה היהודים לערבים, תוך הכרה בשוני התרבותי והדתי ביניהם. התקדמות בכיוון זה, בחקיקה ובהשקעות ממשלתיות, תצמצם את הפערים בין הרוב למיעוט ותהיה בסיס לשיפור היחסים, להפחתת המתחים, לריסון פעילות לאומנית קיצונית משני הצדדים ולחיזוק הדמוקרטיה הישראלית. זהו אינטרס בעל חשיבות לאומית עליונה לחוסנה החברתי, הכלכלי, השלטוני והערכי של ישראל, שעשוי לעצב חברה ישראלית רב-קהילתית מתפקדת ובעלת זהות אזרחית משותפת.

הצורך בקיצוץ רוחבי בתקציבי משרדי הממשלה (חמישה אחוזים) מובן לאור הוצאות המלחמה, אך יש הכרח להימנע מקיצוץ עמוק (פי שלושה – עד 15 אחוזים) בתקציבים המיועדים לחברה הערבית במסגרת תוכניות החומש, ומקיצוץ מענקי האיוון לרשויות הערביות. מימוש הקיצוצים עלול להוביל לפגיעה בהשקעות עד כה, להעמקת הפערים ולהאטת תהליכי ההשתלבות. במצב זה תגרם פגיעה קשה לכלכלה הישראלית שנהנתה מצמיחה גבוהה בשנים האחרונות, גם בזכות תוכניות החומש לחברה הערבית.

החמצת שעת הכושר לקידום יחסי המדינה והרוב היהודי עם המיעוט הערבי, עלולה להתברר כשגיאה אסטרטגית - חברתית, כלכלית וביטחונית ברמה הלאומית. מצד אחד, היא תגרום להתרחקות וניכור ותדרבן גורמים קיצוניים, לאומיים ודתיים, המבקשים לחזק נטיות בדלניות בחברה הערבית; ומצד שני, היא עלולה לעודד גורמי ימין יהודיים קיצוניים לבטא באמירות ומעשים את לאומנותם המבוססת על שנאה, בריונות וגזענות כלפי הערבים. חלוקת רישיונות נשק לאזרחים יהודים באופן לא מבוקר, כבר פגעה בתחושת הביטחון האישי של החברה הערבית, הסובלת גם מהתרחבות הפשיעה והאלימות בקרבה. התפתחות שלילית כזו עלולה להידרדר לכדי חיכוך והתנגשויות בין ערבים ליהודים בהיקפים נרחבים, בעיקר על רקע אירועי אלימות אפשריים במזרח ירושלים, במיוחד סביב סוגיית הר הבית ובמקומות הקדושים, ולפגוע בביטחון הלאומי.

ראויה לציון בהקשר זה, האזהרה המפורשת והמפורטת של השב"כ במכתב שנשלח לראש הממשלה, לשרי האוצר והמשרד לשוויון חברתי ולמל"ל, תחת הכותרת: "זירת ישראל - הקיצוץ הרחבי בתוכניות החומש למגזר הערבי טומן בחובו איום אסטרטגי לטווח ארוך". בסיכום מכתבו, מתריע השב"כ בפני מקבלי ההחלטות, באופן מודגש, במילים אלו:

"אנו סבורים שקיצוץ משמעותי בתוכניות החומש למגזר הערבי יגרום לפגיעה אסטרטגית בביטחון ובחוסן הלאומי של כלל אזרחי המדינה, ועל כן ממליצים שלא לפגוע בתקצוב תוכניות החומש למגזר הערבי".

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט